

JEG VAR FRITZ MOEN

KJÆRE PUBLIKUM

Vi må tilbake til 2006 for å se på de første møtene jeg hadde med privatetterforsker Tore Sandberg. Jeg ønsket å se på muligheten for et prosjekt som anskueliggjorde Fritz Moen – personen og hans fortvilede situasjon. Hvem var han? Hvorfor og hvordan ble han det perfekte offer? Vi ønsket å se på dette sammen med et annet teater og henvendte oss til Riksteatret.

Ellen Horn grep muligheten. Prosessen har vært fri fra fordommer og med et klart fokus på scenekunst av høy kvalitet. For oss i Teater Manu har det vært en berikelse å samarbeide på tvers av språk og kulturer. Som mange ikke vet, er norsk tegnspråk et eget, selvstendig språk – grammatisk ulikt både norsk talespråk og andre lands tegnspråk. Det er en utfordring å produsere en forestilling som skal fungere på to språk. Min takk går først og fremst til Kjersti Horn og alle involverte. Bidraget fra skuespillerne og alle i det kunstneriske teamet er helt unikt.

Jeg vil også rette en stor takk til ExtraStiftelsen Helse- og Rehabilitering for støtte og utvist tålmodighet.

Mira Zuckermann
teatersjef Teater Manu

I år feirer Teater Manu 10 års jubileum, ikke minst takket være Mira Zuckermanns målrettede og insisterende lederskap. Da hun dukket opp på mitt kontor sammen med Tore Sandberg og inviterte til samarbeid, tenkte jeg umiddelbart at dette måtte vi bare gjøre, men vi så på ingen måte hvilken utfordring arbeidet ville bli, like lite som vi overskuet hvor stor interessen for prosjektet er blitt. Læringskurven har vært bratt, både hva angår juss, psykologi, teatersjanger, tegnspråk, kommunikasjon og følelser.

Vårt håp er at forestillingen ikke bare kaster lys over Fritz Moens tragiske skjebne – men at den også gir en dypere erkjennelse av utfordringene vi stilles overfor i kommunikasjonen mellom storsamfunnet og alle de som snakker et annet språk. For oss i Riksteatret har dette vært et sjeldent lærerikt og inspirerende samarbeid.

Ellen Horn

teatersjef Riksteatret

EN KJÆRLIGHETSERKLÆRING

AV KJERSTI HORN

Det begynte med fem menn som ikke kunne snakke sammen. Fem menn som ikke delte språk og som alle var usikre, redde for å trå feil, og for å bli misforstått. Vi skulle lage en forestilling om en mann som ingen kjente, og vi satt med et manus foran oss som vi ikke engang greide å lese. Hvem hadde funnet på den idiotiske ideen om å lage en forestilling som skulle være like tilgjengelig for både døve og hørende, der døve og hørende skuespillere skulle agere side om side på scenen uten tolk? Med muse-skrutt arbeidet vi oss gjennom teksten, leste en halv side, prøvde å forstå hverandre, gav opp, og tok fatt på ny. Like viktig som tiden i prøverommet var lunsjen i kantina, små røykepauser og avbrekk ved kaffeautomaten. Langsamt fant vi en felles rytme, en puls, tålmodighet til å vente på at den andre ikke forsto, mot til å si det man kanskje ikke fikk si, lyst til å leke sammen. Samtidig som vi ble kjent med hverandre ble vi også kjent med Fritz, gutten ingen ville ha, tyskerungen, døvingen, outsideren, blotteren og offeret for norgeshistoriens verste justismord. Historiens svarte avgrunn ble en drivkraft til å trenge gjennom fordommer og språkbarrierer, nærmere ham, nærmere hverandre og nærmere oss selv.

I kveld står de sammen på scenen. Fem kropper, ti hender, øyne, muskler som spennes og slippes, årvåkne blikk, pust og bevegelse. Så lenge ingen åpner kjeften, ser man ikke forskjell på dem. Ingen kan ane at de har så fundamentalt ulikt utgangspunkt for sin tilnærming til virkeligheten. Sammen har de utviklet et eget språk, der små tegn, håndbevegelser, og øyekast gjør det mulig å spille sammen.

Det er ikke tegnspråk, det er ikke norsk, det er noe som bare er deres. De har gitt hverandre mot til å blottstille seg, og være til stede for oss og for hverandre med alt det kroppen kan tilby av seksualitet, sårbarhet og kraft. Gjennom deres kropper, deres utrettelige arbeid, misforståelser og frustrasjon, kan jeg forstå Fritz på en måte jeg ikke kunne før.

Dette er ikke en biografi. Dette er ikke et forsøk på avdekke nye fakta i en allerede veldokumentert sak. Dette er et besøk hos en av de mest ensomme blant oss. En mann som levde i en nesten lukket verden, og som på grunn av sitt utenforskap ble offer for et grotesk overgrep fra den norske stat. Dette er en kjærlighetserklæring til anderledesheten. Et lite skritt på veien mot et mer mangfoldig teater og en mer mangfoldig virkelighet.

FRITZ SOM UNG

AV SOLVEIG ASKJEM

Fritz Yngvar Moen kom til Hjemmet for Døve i Andebu 1. september 1957. Han hadde avsluttet skoletiden på Skådalen Døveskole, som det het den gang, var nykonfirmert og lurte på hva livet ville by på. Han havnet i en avdeling hvor jeg var "Mor i huset", og vi ble godt kjent gjennom de 3 ½ årene vi daglig var sammen der.

Fritz kom til en spesialskole som var opprettet som et alternativ til pedagogikken som rådet ved de offentlige skolene på den tiden da tegnspråk var forbudt. I Andebu ble han del av et tegnspråkfelleskap som han trivdes i.

Som en aktiv ung mann, fysisk sterk og veltrent likte han best fotball og høydehopp, hvor han var best i klassen. Tegnspråket hans var ganske velutviklet og som imitator var han uovertruffen. Han ble stedets stand up-komiker, han laget show hvor han gjenga deler av filmer han hadde sett eller noe fra TV, hermet etter bestyreren eller parodierte oss alle. Men Fritz hadde også tunge dager, kunne være innadventt, stille og sur, særlig når det gikk mot høytider. Han visste at han ikke hadde noen å reise til og at han måtte feire jul og ha sommerferie sammen med oss i personalet og de øvrige få elevene som ikke kunne reise hjem. Han hadde ingen nære venner, men ga inntrykk av å trives i en fast ramme med kjente mennesker rundt seg. Fritz var tilknytningsskadd og håndterte tette menneskelige relasjoner dårlig.

Han snakket ikke så mye om fremtiden, men flyttet i 1962 til Stiftelsen Signo i Oslo og deltok i arbeidstrening og gledet seg til han skulle bli arbeidsformann og tjene gode penger.

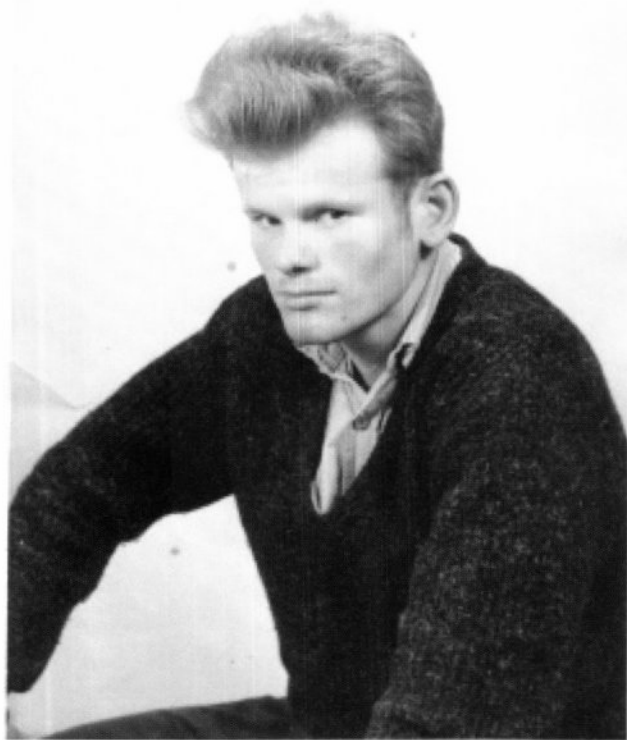
Men livet ble ikke slik han hadde håpet.

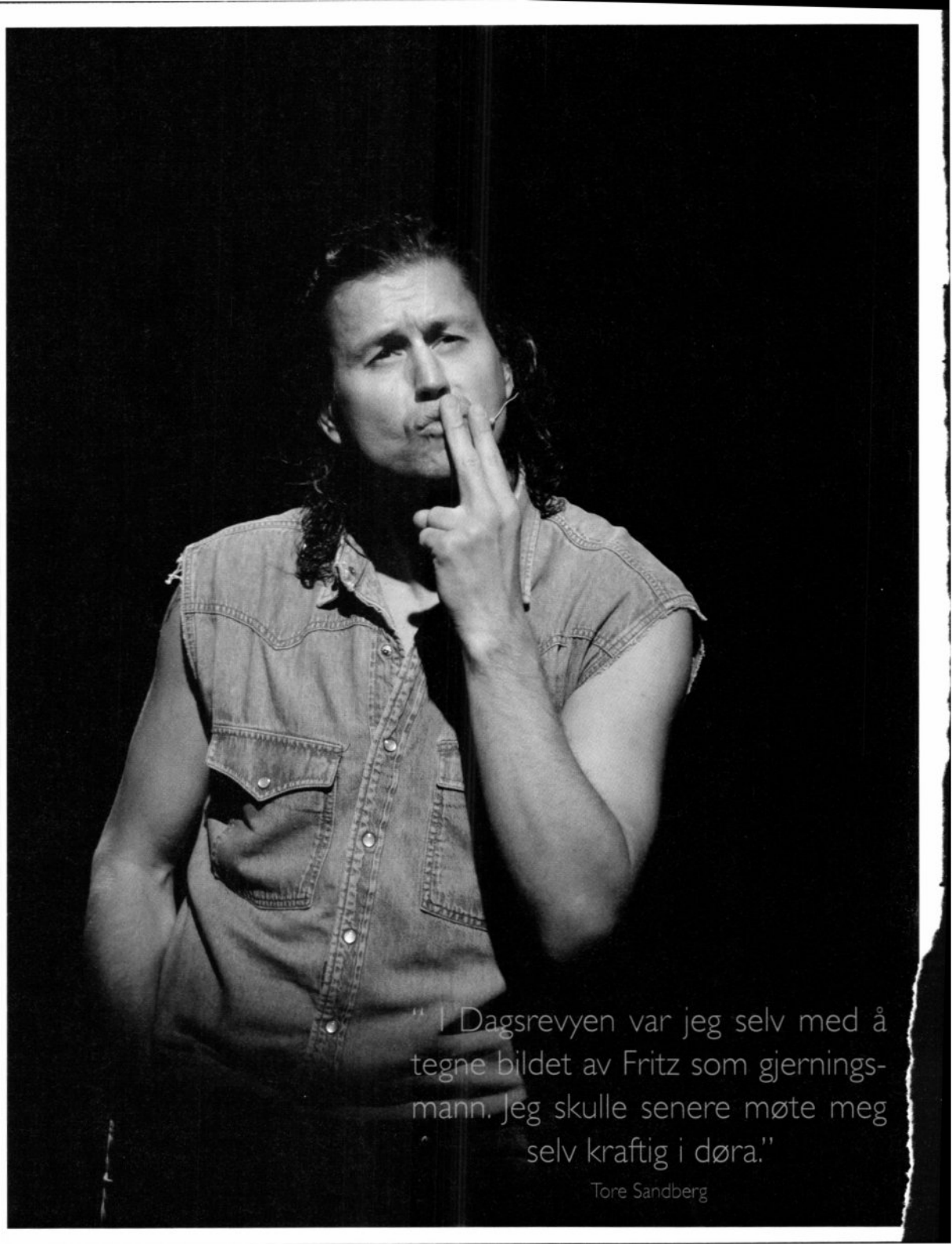
Heldigvis visste verken vi eller han at livet skulle bli en slik tragedie.

“Som en aktiv ung mann, fysisk sterk og vel-trent likte han best fotball og høydehopp, hvor han var best i klassen.”

“Tegnspråket hans var ganske velutviklet og som imitator var han uovertruffen. Han ble stedets stand up-komiker, han laget show hvor han gjenga deler av filmer han hadde sett eller noe fra TV!”

"I Dagsrevyen var jeg selv med å tegne bildet av Fritz som gjerningsmann. Jeg skulle senere møte meg selv kraftig i døra."

Tore Sandberg

MINE BILDER AV FRITZ

AV TORE SANDBERG

Der jeg sto som Dagsrevyen-reporter i en korridor på politikammeret i Trondheim, ante jeg ikke at jeg opplevde opptakten til to justismord mot en og samme person – justismord som trolig overgår alt i den vestlige verden i fredstid. Dette var mitt første møte med Fritz Moen. Jeg så ham ikke. “Møtet” besto av – for meg – uforståelige lyder gjennom en åpen dør til et avhørsrom. Dagen før var Fritz arrestert etter at Trondheim for annen gang på 13 måneder hadde opplevd rå og uhyggelige seksualdrap mot 20 år gamle skolejenter.

Fritz var krigsbarnet, ungdommen og mannen som ingen ville ha. Tysk far som han aldri møtte. Mor som heller ikke ville ha han. Ungdommen og mannen som skremte intetanende kvinner der han sto og blottet seg. Vi var mange på pressebenken som mente at bevisene ikke stemte godt nok til å dømme Fritz. Men da dommen var avsagt, gikk vi videre til neste sak. I Dagsrevyen var jeg selv med å tegne bildet av Fritz som gjerningsmann. Jeg skulle senere møte meg selv kraftig i døra.

Etter rettssakene og dommene skulle det gå mer enn 20 år før jeg traff Fritz igjen. Nå ansikt til ansikt. Høsten 1998 i Oslo. Dommene over Fritz Moen hadde aldri sluppet taket i ryggmargen min. Det var alt for mye som ikke stemte. Jeg møtte en høflig mann. En 56 åring som nå også hadde fått seg (døv) kjæreste på Nordstrand.

I alle mine møter med Fritz har han konsekvent fastholdt at han er uskyldig. Hvordan kunne hele vår juridiske elite være sikre på det motsatte? Jeg nekter å ta inn over meg at ingen i “systemet” har forstått at den delvis lammede Fritz ikke kunne ha gjort det han ble dømt for - ingen politimann, ingen aktor, intet jurymedlem, ingen dommer.

Jeg ønsker meg ydmykhet - også i rettsapparatet.

JEG VAR FRITZ MOEN

AV ARTHUR JOHANSEN

Bearbeidet av Kjersti Horn og Tine Thomassen i samarbeid med ensemblet.
Samproduksjon Teater Manu og Riksteatret.
Manus er utviklet i samarbeid med Dramatikkens hus.

Medvirkende:

Bo Hårdell

Ronny Patrick Jacobsen

Emil Johnsen

Are J. Rødsand

Mads Sjøgård

Regi Kjersti Horn

Scenografi og kostymedesign Erika Magnusson

Dramaturg Tine Thomassen

Lysdesign Tobias Leira

Lyddesign Erik Hedin

Koreografisk assistanse Marianne Kjærund

Maskeansvarlig Helge Bjørnå

Språkkonsulent norsk tegnspråk Sølvi Z. Fellus

Konsulent døvekultur Odd-Inge Schröder

Produsent Riksteatret Wenche Viktorsdatter Paulsen

Produsent Teater Manu Mathis Junker Gran

Inspisient og turnéleder Ole Lillo-Stenberg

Regiassistent Erik Eikehaug

Oppsetningsleder og scenemester Lars Vold

Lysmester Reidar Ajanki

Lydansvarlig Stig Gunnar Ringen

Rekvisittansvarlig Ida Ravn

Kostyme- og maskeansvarlig på turné Marianne Kjølstad

Scenetekniker Teater Manu Olgeir J. Hartvedt

Tolker: Anne Stordal, Sølvi Z. Fellus, Siri G. Müller, Marianne Larosi, Atle Ørnes,

Vigdis Peterson, Guri Holtungen.

Faglige bidrag: Tore Sandberg, Solveig Askjem, Hilde Hualand, Paal Richard Peterson,

Patrick Kermit, Svein Arne Peterson, Rolf Piene Halvorsen

Takk til alle ansatte på Teater Manu og Riksteatret.

Samarbeidspartner:
ExtraStiftelsen Helse- og rehabilitering.

Musikk i forestillingen
Jailhouse rock, Artist Elvis Presley, komponis: J.Leiber & M.Stoler.
Congratulations , Artist Cliff Richard. Komponist: P.Coulter & B.Martin.

Urpremiere i Oslo/ Nydalen 21. oktober 2011

Turnépremiere i Trondheim 27. oktober 2011

Forestillingen varer ca. 1 time og 30 minutter (ingen pause)

Utgitt av Riksteatret og Teater Manu. Ansvarlige utgivere: Ellen Horn og
Mira Zuckermann. I redaksjonen: Kjersti Horn, Ellen Horn, Mira Zuckermann,
Tine Thomassen og Mette Hægeland Blom (red.).

Foto: Chris Erlbeck og Tobias Heiberg.

Trykk: Borg AS. Opplag: 7500.

DOBBELT ISOLERT

AV HILDE HAUALAND

Det meste av ettertidens kritikk mot Fritz Moen-saken har vært rettet mot politiets etterforskningsarbeid og rettssakene som førte til at han ble uskyldig dømt. Det har vært mindre fokus på soningsforholdene, som var preget av sterk isolasjon fordi han ikke kunne kommunisere med ansatte og medfanger. Han fikk verken reelle tilbud om behandling eller permisjon de første ti årene. Terapeuten som etter hvert fikk kontakt med Fritz Moen, påpekte at Moen hadde en isolasjonspsykose som var påført av anstalten.

Forskningsstiftelsen Fafo fikk høsten 2010 midler fra Fritz Moens forskningsfond for å se på forholdene for funksjonshemmede i fengsel. Mangelen på oppmerksomhet rundt Fritz Moens liv i fengselet, samt fraværet av kunnskap om og diskusjon rundt døves soningsforhold, ga grunn til å frykte at forholdene for døve fanger ikke er blitt mye forbedret siden han sonet.

Kriminalomsorgen i Norge er basert på at de som dømmes til fengselsstraff samtidig skal ha et tilbud som gjør at nye kriminelle handlinger forebygges. Fafo-rapporten "Straffet og isolert" viser at hørsels- og bevegelseshemmedes soningsforhold fremdeles preges av straff uten rehabilitering. Manglende tilrettelegging for funksjonshemmede fanger fører til økt isolasjon og et smalere arbeids- og aktivitetstilbud enn det andre fanger har. Tilretteleggingen for fanger med hørsels- eller bevegelseshemninger er ofte preget av tilfeldige og midlertidige løsninger. Kartleggingen viste at kriminalomsorgen ikke har et system for å sikre at funksjonshemmede fanger får sone under forhold som sikrer at de ikke opplever uverdigg eller integritetskrenkende behandling. På grunnlag av de torturliknende forholdene rapporten avdekket, har Senter for menneske-

FRITZ OG TEGNSPRÅK

AV ODD-INGE SCHRØDER

Fritz var ikke språkløs. Han lærte seg i alle fall ett språk – tegnspråk, som er et språk for synet, ikke for hørselen. Norsk tegnspråk er et språklig symbolsystem på linje med alle andre språk. Det utføres ved hjelp av hender – ved bruk av håndformer, deres plasseringer i forhold til kroppen og deres bevegelser. Alt dette utføres samtidig med bevegelser av ansikt, blick og munn. I Stortingsmelding (nr.35, 2007/2008) er norsk tegnspråk offisielt anerkjent som et selvstendig og naturlig språk. I dag antas det å være 16-17000 brukere. Dette språket er en del av den norske kulturarven. Historien om Fritz og kommunikasjonsproblemen er også historien om et minoritetsspråk som ble undertrykt..

TEATER MANU

Teater Manu er Norges tegnspråklige nasjonale turnéteater, som i år feirer 10-årsjubileum. Teatret dyrker norsk tegnspråk som scenespråk og utforsker visuelle sceniske og språklige muligheter – også i møte med et hørende, ikke-tegnspråkkyndig publikum. Teatret har 12 faste spillesteder som de besøker ca tre ganger hvert år. Teatret har i tillegg en egen scene på Grünerløkka i Oslo – et profesjonelt og tegnspråklig møtested for døve og andre teaterinteresserte. I år samarbeider Teater Manu med Riksteatret, Dramatikkers hus, Kunsthøgskolen i Oslo m.fl.

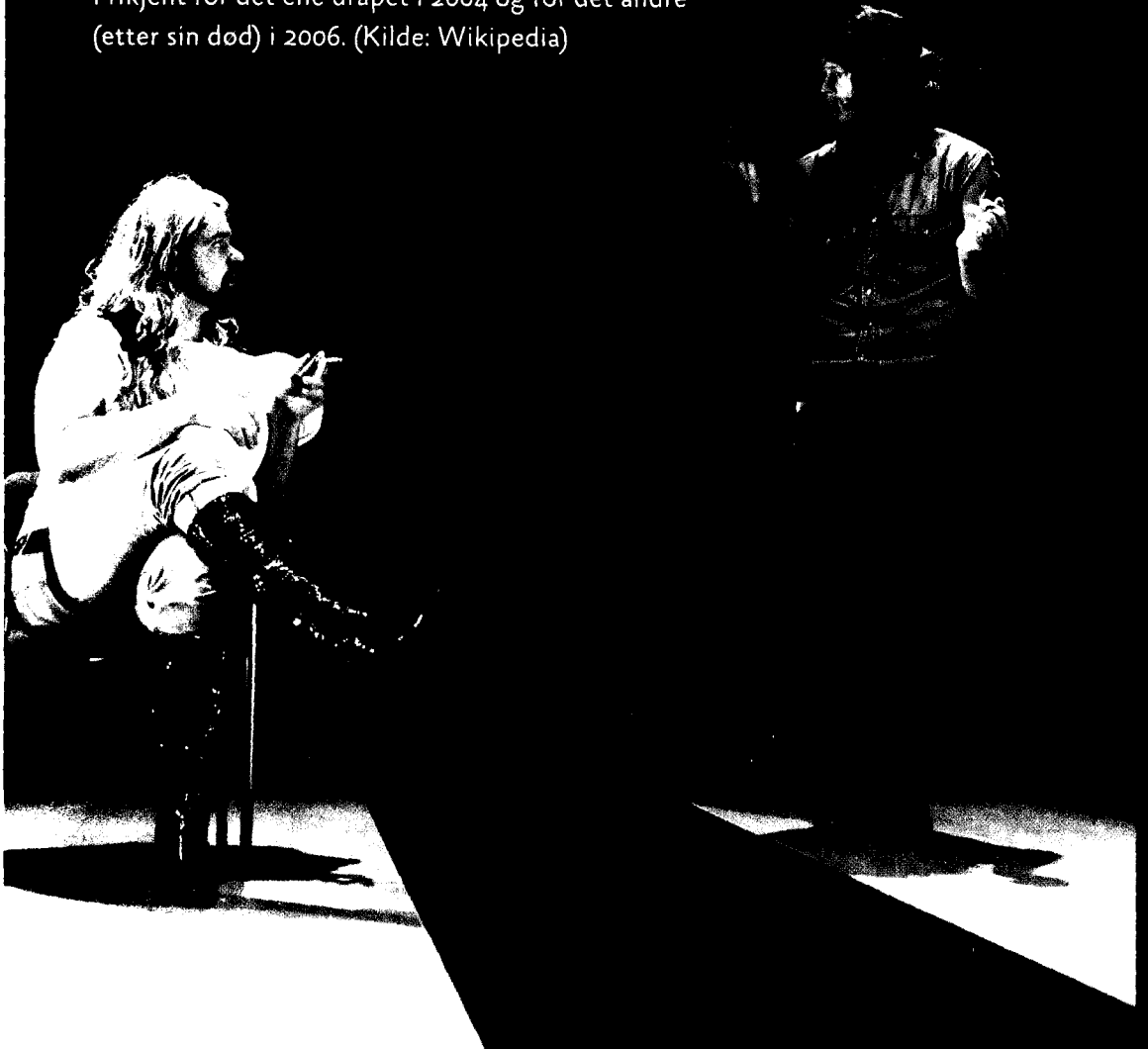
FRITZ YNGVAR MOEN

(1941-2005)

Offer for dobbelt justismord. Var nesten døv, hadde svært dårlig talespråk, ble lam i høyre arm etter en ulykke.

Domt for drap på to kvinner på 1970-tallet og til 21 års fengsel og inntil ti års sikring. Sonet over 18 år i fengsel.

Frikjent for det ene drapet i 2004 og for det andre (etter sin død) i 2006. (Kilde: Wikipedia)

21.10 Oslo / Nydalen

27.10 Trondheim

28.10 Trondheim

29.10 Trondheim

31.10 Fana Kulturhus

01.11 Haugesund

03.11 Sandnes

05.11 Grimstad

06.11 Skien

07.11 Arendal

08.11 Nøtterøy

10.11 Sandefjord

11.11 Horten

13.11 Ål

14.11 Drammen

16.11 Ålesund

17.11 Molde

19.11 Steinkjer

22.11 Tromsø

24.11 Bodø

27.11 Gjøvik

28.11 Elverum

29.11 Jessheim

05.12 Oslo / Nydalen

06.12 Oslo / Nydalen

07.12 Oslo / Nydalen

08.12 Oslo / Nydalen

Vi takker **Fritz Moens Forskningsfond** for økonomisk støtte til å gi ut gratis program til alle og oversettelse av programtekster til tegnspråk. Se www.riksteatret.no/fritzmoenprogram.

Fritz Moens Forskningsfond ble opprettet i 2008 av Stiftelsen Signo og Justisdepartementet. Formålet er å hindre at uretten Fritz Moen opplevde ikke skal skje igjen, gjennom forsknings- og opplysningsvirksomhet om funksjonshemmedes stilling i rettspleien - med særlig vekt på hørselshemmede og dove.

Program på tegnspråk

DnBNOR

ExtraStiftelsen
Helse og Rehabilitering